

2025

Wat wil de leerling?

Waarom het leerlingperspectief
op goed onderwijs vraagt om
meer sturing

Juliette Vermaas en Nynke Nysingh

Whitepaper op basis van 10 jaar collegiale
visitaties in het voortgezet onderwijs

 **Leren
verbeteren**

Een project in opdracht van
het ministerie van OCW

b&t

Bijlage 1: Toelichting op de uitvoering van de collegiale visitaties

Doel en werkwijze van de collegiale visitatie

Het doel van collegiale visitaties is om van en met elkaar te leren over eigen ontwikkelingsvragen. De focus van collegiale visitaties ligt op het toetsen van het eigen beeld van de school aan het beeld van externe collega's, waardoor kennis en inzicht in de eigen ontwikkeling worden vergroot, aanknopingspunten voor verbetering worden gevonden en verdere ontwikkeling gericht in gang kan worden gezet. Het leren van en met elkaar is een belangrijke doelstelling van de visitaties. Scholen leren van de bevindingen van het visitatieteam, visitatoren leren van elkaar en van de betreffende school en er ontstaat meer inzicht in elkaars werkomgeving en aanpak. Een collegiale visitatie is dan ook niet beoordelend, maar juist gericht op het in beeld brengen van wat de school al doet en waar de school een volgende stap kan zetten.

Een collegiale visitatie start met een zelfevaluatie van de school. De resultaten van de zelfevaluatie geven de school een totaalbeeld van het leerklimaat in de school en hoe dat door de diverse betrokkenen wordt ervaren: Wat gaat al goed? Welke aandachtspunten zijn er en waar liggen de risico's? Op basis van de zelfevaluatie formuleert de school een eigen ontwikkelingsvraag die aansluit bij de ontwikkelingsfase van de school en de behoeften van de collega's. Vervolgens wordt via een intakegesprek met de voorzitter van het visitatieteam de ontwikkelingsvraag aangescherpt en wordt samen met de school een visitatieprogramma op maat gemaakt.

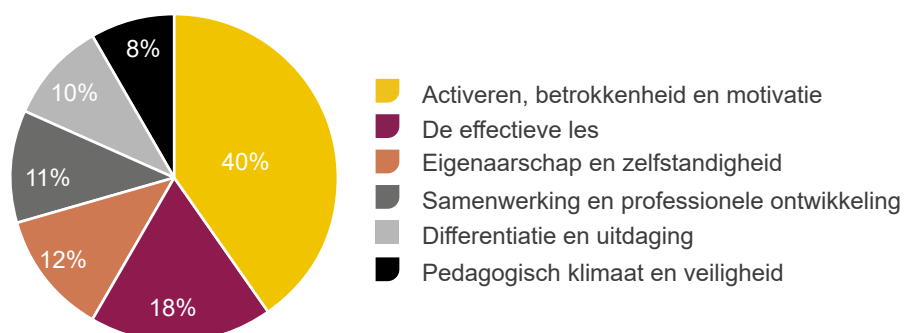
Een visitatie duurt 1 dag (van 8 tot 17 uur) en wordt uitgevoerd door een visitatieteam, bestaande uit vier tot vijf collega-visitatoren onder leiding van een onafhankelijk voorzitter. De visitatoren krijgen een gerichte training om niet-oordelend te observeren, gesprekken te voeren en feedback te geven. De werkwijze van het visitatieteam kenmerkt zich door triangulatie, een combinatie van 1) een analyse van de zelfevaluatie en bijhorende documenten van de school, 2) lesbezoeken en observaties op basis van een vaste kijkwijzer en 3) het voeren van diverse gesprekken met leerlingen, docenten, ondersteuning en schoolleiding. Alle drie de onderdelen zijn cruciaal om samen tot de juiste spiegel te komen.

Een visitatie kent zowel een mondelinge (aan het eind van de dag) als een schriftelijke terugkoppeling. De terugkoppeling richt zich op de bevindingen ten aanzien van de ontwikkelingsvraag, maar biedt ook ruimte voor bijvangst, bijvoorbeeld ten aanzien van de onderwijskwaliteit of de cultuur in de school. De visitatie levert een beknopt en concreet visitatierapport op, waarmee de school zelf aan de slag kan om mogelijke acties in gang te zetten.

Thema's van de ontwikkelingsvragen

Voorafgaand aan een visitatie stelt de school een eigen ontwikkelingsvraag op. Uit de analyse van de 227 visitatierapporten blijkt dat de meeste vragen zich richten op zes thema's:

- **Activeren, betrokkenheid en motivatie van leerlingen**
 - Dit thema gaat over het aanmoedigen van actieve participatie en motivatie van leerlingen in de les. Ontwikkelvragen onder dit thema onderzoeken hoe leerlingen betrokken en gemotiveerd worden gehouden en welke aanpakken of instrumenten hier effectief voor zijn: 'Hoe kunnen we onze leerlingen beter motiveren om actief deel te nemen?'
- **Zichtbaarheid van de effectieve les**
 - Dit thema richt zich op de gestructureerde lesopbouw en het zien van de verschillende elementen van een effectieve les in de dagelijkse praktijk. Het gaat met name om de doelgerichtheid aan de start, het inzetten van actieve werkvormen en differentiatie in het midden en het evalueren van leeruitkomsten: 'In hoeverre zijn alle bouwstenen van de effectieve les zichtbaar?'
- **Eigenaarschap en zelfstandigheid van leerlingen**
 - Dit thema draait om het stimuleren van eigenaarschap, waar leerlingen de verantwoordelijkheid nemen voor hun eigen leerproces en zelfstandigheid ontwikkelen. Ontwikkelvragen verkennen hoe docenten dit ondersteunen en hoe leerlingen zelfstandig en zelfsturend worden: 'In hoeverre geven docenten leerlingen ruimte om zelf keuzes te maken in hun leerproces?'
- **Samenwerking en professionele ontwikkeling**
 - Dit thema gaat over de samenwerking binnen onderwijsteams en de ondersteuning van elkaars professionele groei. De ontwikkelvragen onderzoeken de cultuur van samenwerking binnen de school en hoe gezamenlijke inspanningen bijdragen aan zowel de ontwikkeling van docenten als aan het verbeteren van leeromgevingen voor leerlingen: 'In hoeverre werken docenten samen aan gemeenschappelijke doelen en delen zij kennis?'
- **Differentiatie en uitdaging**
 - Differentiatie is het vermogen van docenten om lessen aan te passen aan de verschillende niveaus, behoeften en interesses van leerlingen. Vragen binnen dit thema onderzoeken of en hoe docenten gepersonaliseerde instructies en uitdagingen bieden, zodat leerlingen op hun eigen niveau kunnen leren: 'In hoeverre stemmen wij onze instructie en opdrachten af op de verschillende behoeften van leerlingen?'
- **Pedagogisch klimaat en veiligheid**
 - Een positief pedagogisch klimaat is essentieel voor een veilige en ondersteunende leeromgeving. Ontwikkelvragen onder dit thema richten zich op hoe docenten zorgen voor een klimaat waarin leerlingen zich veilig voelen om te leren, fouten te maken, en actief deel te nemen: 'In hoeverre stimuleren we een positief pedagogisch klimaat?'

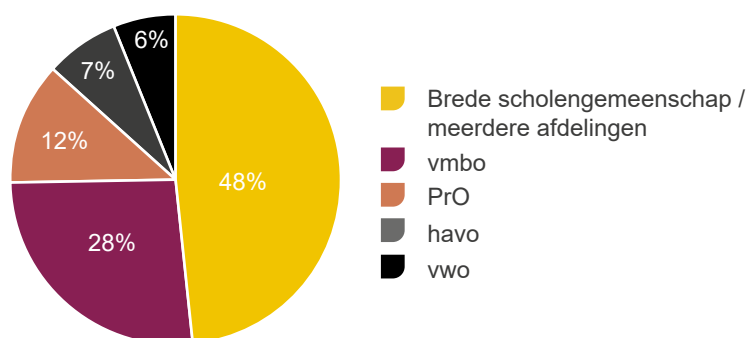
Bijlage 2: Toelichting op de opzet van het onderzoek

Dit onderzoek is gebaseerd op de analyse van 227 visitatierapporten uit het voortgezet onderwijs. De visitaties werden uitgevoerd tussen 2015 en 2024. Door de grote hoeveelheid kwalitatieve data systematisch te analyseren, hebben we patronen geïdentificeerd in wat leerlingen als goed onderwijs ervaren, welke verbeterpunten zij zien en hoe deze in de praktijk kunnen worden gerealiseerd.

Overzicht van de data

In de periode 2015-2024 zijn onder begeleiding van een onafhankelijk voorzitter, tevens auteur van dit artikel, Juliette Vermaas, 227 collegiale visitaties uitgevoerd. Deze visitaties vonden plaats in verschillende schooltypes en afdelingen (zie figuur). Van iedere visitatie is een geanonimiseerde versie van het visitatierapport gebruikt voor dit onderzoek.

Gevisiteerde scholen/afdelingen

Jaartal	Aantal onderzoeken
2015	11
2016	38
2017	28
2018	31
2019	33
2020	7
2021	10
2022	27
2023	23
2024	19

Methode: inzet van AI

Voor de analyse van de visitatierapporten is gebruik gemaakt van AI-technologieën om patronen en thema's uit de teksten te destilleren. Voorafgaand aan het onderzoek zijn verschillende AI-tools getest op hun geschiktheid voor kwalitatieve data-analyse. Uiteindelijk is voornamelijk gebruik gemaakt van Data Analyst, een AI-tool binnen de afgeschermdde omgeving van ChatGPT, en een aanvullende sentimentanalyse in ATLAS.ti.

De keuze voor deze tools was gebaseerd op de volgende overwegingen:

- **Efficiëntie en nauwkeurigheid:** door AI te gebruiken, konden we sneller en systematischer grote hoeveelheden tekst analyseren dan bij een handmatige codering.
- **Privacybescherming:** de analyse werd uitgevoerd in een afgeschermdde omgeving, waarbij geüploade documenten niet worden gebruikt om AI-modellen te trainen. Daarnaast waren alle rapporten vooraf geanonimiseerd om de privacy van de betrokken scholen en visitatoren te waarborgen.

- **Combinatie van kwalitatieve en kwantitatieve analyse:** Data Analyst werd ingezet om thema's en trends te identificeren in de tekst, terwijl ATLAS.ti werd gebruikt om een eerste sentimentanalyse uit te voeren en de toon van uitspraken over bijvoorbeeld leiderschap en samenwerking te meten.

Onderzoeksstappen

De analyse bestond uit vier fasen:

- 1. Gegevensvoorbereiding**
 - Alle visitatierapporten werden verzameld en geanonimiseerd.
 - De documenten werden omgezet naar doorzoekbare formaten voor analyse.
- 2. Exploratieve analyse**
 - Data Analyst werd gebruikt om veelvoorkomende thema's en trends te identificeren.
 - Er werd gezocht naar terugkerende termen en verbanden tussen uitspraken van leerlingen, docenten en schoolleiding.
- 3. Diepgaande thematische analyse**
 - Specifieke zoekopdrachten werden uitgevoerd om uitspraken over thema's als samenwerking, leskwaliteit, leiderschap en schoolklimaat te extraheren.
 - Citaten werden verzameld en geordend naar categorie.
- 4. Validatie en interpretatie**
 - De resultaten werden vergeleken met eerdere onderwijsonderzoeken en theorieën over effectief onderwijs.
 - De bevindingen werden in een breder perspectief geplaatst en vertaald naar aanbevelingen voor scholen.

Beperkingen van het onderzoek

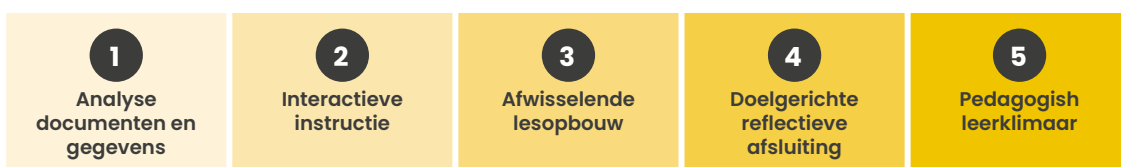
Hoewel AI een waardevol hulpmiddel is voor het structureren van grote hoeveelheden tekstuele data, zijn er enkele beperkingen die in acht moeten worden genomen:

- **Begripsniveau en context:** AI kan patronen en trends identificeren, maar mist soms de nuance van menselijke interpretatie. Daarom is alle output handmatig gecontroleerd en geïnterpreteerd door onderzoekers met kennis van onderwijs en visitatierapportages.
- **Numerieke berekeningen en percentages:** ChatGPT en andere AI-tools zijn minder betrouwbaar in het berekenen van percentages en statistieken, vooral bij complexe datasets met kwalitatieve data (geschreven teksten). Daarom zijn alle numerieke analyses en procentuele verdelingen handmatig gecontroleerd en berekend om nauwkeurigheid te waarborgen.
- **Afhankelijkheid van de inputdata:** AI analyseert alleen wat er in de rapporten staat en kan geen verbanden leggen buiten de aangeleverde teksten. Dit betekent dat blinde vlekken of hiaten in de inputdata niet automatisch worden opgemerkt.

Door deze beperkingen in acht te nemen en AI-analyse te combineren met menselijke interpretatie, is een zorgvuldige en betrouwbare onderzoeks aanpak gewaarborgd.

Bijlage 3: Voorbeeld van een leer(ling)gerichte lesopbouw

De resultaten van de visitaties laten zien dat voor leerlingen goed onderwijs bestaat uit actieve, uitdagende en afwisselende lessen (met aandacht voor samenwerking, koppeling met de praktijk en feedback), waarbij zowel persoonlijke aandacht en begeleiding als structuur en duidelijke regels en verwachtingen belangrijke ingrediënten zijn. Deze elementen zijn verwerkt in een leer(ling)gerichte lesopbouw, bestaande uit vijf bouwstenen: de high five.³

De high five sluit aan bij de leerbehoeften van leerlingen door een goede balans tussen:

- een positieve sfeer (persoonlijke aandacht, vertrouwen, verbinding, enthousiasme);
- een duidelijke structuur (heldere verwachtingen, duidelijke lesopbouw met leerdoel en planning);
- een actief leerklimaat (actualiteit, interactie, samenwerken en leren, afwisseling, uitdaging);
- ruimte voor maatwerk (in tempo, opdrachten, ondersteuning of verdieping);
- feedback, formatief handelen (bij voorkennis, instructie en evaluatie) en zelfregulerend leren.

3

De high five (© Penna Onderwijsadviseurs 2025) is gebaseerd op de resultaten van 227 collegiale visitaties en de kenmerken van een effectieve les (Inspectie van het Onderwijs, 2023).

1 Doelgerichte en actieve start	<ol style="list-style-type: none"> 1. Leerlingen worden ontvangen en er is persoonlijk contact. 2. Telefoons in telefoontas, spullen liggen op tafel en eventuele laptops zijn dicht. 3. Duidelijke start van de les door korte startopdracht (relatie met leerdoel) waarbij alle leerlingen actief zijn. (Ondertussen registratie van absenten, check huiswerk, etc.) 4. De lesplanning (opbouw) en leerdoel (wat & waarom) staan op het bord. 5. Het leerdoel en de planning worden toegelicht en gecheckt bij leerlingen.
2 Interactieve instructie	<ol style="list-style-type: none"> 1. Herhaling inhoud vorige les, eventueel door het bespreken van een aantal huiswerkvragen. 2. Activering voorkennis samen met leerlingen met aandacht voor actualiteit & leefwereld. 3. Korte begrijpelijk instructie met: 4. voorbeelden die aansluiten op de (beroeps)praktijk/context van de leerlingen; 5. interactie gericht op samen leren. 6. Check of alle leerlingen de instructie begrijpen en aan de slag kunnen. 7. Waar nodig verlengde instructie of extra uitdaging.
3 Afwisselende lesopbouw	<ol style="list-style-type: none"> 1. Afwisseling tussen zelf/samen/klassikaal luisteren, leren, werken en doen. 2. Verwerking/ondersteuning sluit aan op het niveau van de leerling (maatwerk in inhoud, keuze en tempo). 3. Inzet van werkvormen waarbij leerlingen worden geactiveerd om samen te leren. 4. Duidelijke eisen ten aanzien van planning, tempo en kwaliteit van opdrachten. 5. Activerende en toetsende vragen rond inhoud en leerproces die leerlingen aan het denken zetten.
4 Doelgerichte en reflectieve afsluiting	<ol style="list-style-type: none"> 1. Aandacht voor zelfregulerend leren: sterke punten, verbeterpunten en leerstrategieën. 2. Reflectie van leerlingen (individueel of samen) op de les/leerdoel/leeropbrengst. 3. Formatief handelen/leerdoelcheck, bijvoorbeeld via korte vragen of quiz. 4. Feedback op het verloop van de les, klas, gedrag en leeropbrengsten. 5. Feedforward naar de volgende les/huiswerk.
5 Pedagogisch leerklimaat	<ol style="list-style-type: none"> 1. Persoonlijke aandacht voor de individuele leerling. 2. Veiligheid en wederzijds respect. 3. Complimenten en positieve hoge verwachtingen. 4. Stimuleren van motivatie, actieve betrokkenheid en samen werken en leren. 5. Heldere regels en verwachtingen en consequente correctie op ongewenst gedrag.

